

<<<20.BÖLÜM>>>

XX-DOĞA DOSTLARI

Çok iyi bir açık hava insanı olabilirsin, ama şu memeli hayvanlar denilen dört bacaklı, kürklü, sıcak kanlı hayvanlardan birine onu yakından izleyebilecek kadar yaklaştın mı hiç? Bu hayvanları yakından sessizce izleyebilmenin ilk basamağı yaşadığın yerde hangi türlerin bulunduğunu ve bu hayvanların alışkanlıklarını öğrenmektir. Bu hayvanlar hakkında bilgi edin. Böylece doğa yürüyüşüne çıktığında izlemek istediğin hayvanları nerede bulabileceğini öğreneceksin. İzlemeye, izlenmesi kolay hayvanlarla başlayabilirsin. Bir sincapla işe başlamaya ne dersin? Kamp yaptığın yerde ya da doğa yürüyüşünde küçük sevimli bir sincaba rastlayabilirsin. Hemen olduğun yerde dur. Hiç kıpırdama. Elinin tersini gürültülü bir öpücükle öp. Hiç belli olmaz meraklı sincap belki de sana ona dokunabileceğin kadar yaklaşır. Doğa yürüyüşü sırasında rastlayabileceğin bir diğer küçük hayvan da tavşandır. Korku içinde kaçan bir tavşana her zaman rastlayabilirsin. Yeterince şanslı isen tilkiyi ya da bir dağ keçisini veya geyiği izleme şansı da bulabilirsin.

Ana ayılara ve yaban domuzlarını karşı çok dikkatli olmalısın. Bu hayvanlara onları yakından görebilecek kadar yakınsan çok fazla yakınsın demektir. Hemen ve hiç ses çıkarmadan oradan uzaklaş. Özellikle yavrulu bir anne ayı çok tehlikeli olabilir.

SÜRÜNGENLER

Bu hayvanlar soğukkanlı hayvanlardır. Ciğerleri vardır ve zamanlarının çoğunu suda geçirenler bile bu şekilde solunum yapar. Çoğu insanlar için yararlıdır (böcekler, solucanlar, salyangozlar). Hatta zehirli olanlar bile tarla farelerini ve diğer kemirgenleri yiyerek tarlalara zararlı hayvanlardan kurtarıp insanlara yararlı olurlar. Ama sen yılanlar konusunda dikkatli ol. Çevrede yaşayan yılan türlerinin araştır. Hangisinin zehirli hangisinin zehirsiz olduğunu öğren. Kertenkeleleri bacaklı yılanlar olarak düşünebilirsin. Kertenkelelerin ana yiyeceği solucan ve sineklerdir. Kaplumbağalar üç gruba ayrılır; kuru alanlarda yaşayanlar, sularda yaşayanlar ve bataklıkta yaşamlarını sürdürenler.

Yurdumuzda yaşayan deniz kaplumbağalarından caretaların ve yeşil kaplumbağaların nesli bugün ne yazık ki tükenme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

HEM SUDA HEM KARADA YAŞAYABİLEN HAYVANLAR

Yaz mevsiminde obanla kamp yaparken kuşların melodileri ile uyanırsın. Bu kanatlı dostlar hakkında bir şeyler öğrenmeye ne dersin?

KANATLI DOSTLAR

KUŞLARIN ÖNEMİ

Doğadaki dengenin korunmasında kuşların büyük önemi vardır. Örneğin yırtıcı kuşlar, fare, tavşan gibi kemirgen hayvanları avlayarak çoğalmalarına ve ekinlere zarar vermelerine engel olurlar. Sinekkapan, kırlangıç gibi böcekçi kuşlar da böceklerin aşırı çoğalmalarını önlerler.

Tohum ve meyvelerle beslenen kuşlar yedikleri bitki tohumlarını uzak yerlerde dışkılarıyla birlikte atarak bitkilerin çoğalmalarına ve yayılmalarına neden olurlar.

KUŞLARIN İNCELENMESİ

Kuşları daha iyi tanımak ancak onları doğada gözlemekle olur. Başarılı bir gözlem için ilk kural sessiz ve sabırlı olmaktır. Ayrıca kuşları daha yakından görebilmek için bir dürbün kullanabilirsin. Çevrendeki kuş türlerinin adlarını ve sayılarını düzenli olarak kaydedersen kısa zamanda hangilerinin göçmen, hangilerinin yerli olduğunu anlayabilirsin. Tanıdıkça kuşların ilginç, değişik yönlerini keşfedecek, onları sevecek ve dünyada yaşamaya hakkı olan tek canlı türünün insan olmadığını göreceksin.

KUŞLARIN KARŞILAŞTIĞI TEHLİKELER

Her kuşun yaşamak ve neslini sürdürebilmek için bazı temel gereksinimleri vardır. Bunların başında uygun yuvalanma yerleri, yeterli yiyecek ve su bulabilecekleri doğal çevre ve güvenli bir ortam gelir. Özellikle yuvalanma sırasında rahatsız edilmemeleri, göçler sırasında da öldürülmeden giderecekleri yere varabilmeleri gerekir.

Ancak pek çok kuş türü bu tür gereksinimlerini karşılayamamış, son 300 yılda 70–80 kuş türü bir daha geri gelmemek üzere yok olmuştur. Bu yok oluşun en büyük sorumlusu insandır. Günümüzde kuşlara ve genel olarak doğal yaşama yönelik en önemli tehlike doğal çevrenin, yaşama ortamlarının yok edilmesidir. Ormanlar kesilmekte ve yakılmakta, sulak alanlar kurutulmakta, bu ortamlardan başka yerlere uyum sağlayamayacak kuş türleri yaşama alanlarının bozulması yüzünden giderek azalmaktadır.

Kuşlar, yiyeceklerine karışan zehirli sanayi atıkları ve tarım ilaçları yüzünden ölmekte, tankerlerden denizlere dökülen petrole bulanarak uçamaz hale gelmektedir.

Binlerce kuş, insanlar tarafından avlanarak yakalanarak bilinçli bir şekilde yok edilmektedir. Belirli ölçüler ve kurallar içinde yapılan avcılığın yabani yaşama fazla bir zararı dokunmaz. Ama aşırı avlanma sonucu doğanın kendini yenileme gücü asılmakta, ava hayvanları her geçen gün azalmaktadır.

Dünyada sadece Fas ve Türkiye'de bulunan kelaynak (*Geronticus eremita*) Şanlıurfa ilinin Birecik ilçesinde kuluçkaya yatmaktadır. 1950'lerde sayıları yaklaşık 1.200 olan kelaynaklar, 1958'deki yüksek dozda DDT ilaçlaması sonucu hızla azaltılmışlardır. 1984'te sadece 10 tanesi yuva yapabilmıştır.

Afrika ve Asya'nın ender kuşlarından olan yılanboyun (*Anginga rufa*) yakın zamana kadar ülkemizde de yaşamaktaydı. Ana Amik Gölü'nün kurutulmasından sonra yok olmuştur.

Kuşlara yönelik tehlikelerin en büyük sorumlusu olan insanlar bir yandan da onları korumak, nesli tükenmekte olanları kurtarmak için çalışmakta, bu amaçla ulusal ve uluslararası dernekler kurmakta, bilimsel çalışmalar yürütülmektedir.

KUŞLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Kuşların uçarken gösterdikleri çeviklik ve hız kanat biçimlerine göre değişir. Hızlı uçuşlar için uzun ve sivri kanatlar gerekirken geniş kanatlı kuşlar havada daha uzun süre kalabilir. Kuşlar çiftleşmeden önce çeşitli gösteriler yaparlar. Leyleklerin gagalarını takırdatmaları buna güzel bir örnektir.

Bütün kuşlar çevrelerine, ondan en iyi yararlanabilecek biçimde uyum gösterirler. Özellikle gaga ve pençeleri bu uyumun iyi bir göstergesidir. Çulluklar ince gagalarını çamura daldırıp besin ararlar. Floryanın tohum yemeye uygun gagası kısa ve kalındır. Yırtıcı kuşların gagaları ise etleri koparabilecek kadar güçlüdür. Ağaçkakanlar ağaçlardaki böcekleri bulmak için güçlü gagalarını keski gibi kullanırlar. Önde iki, arkada iki parmağa sahip olan pençeleri de ağaç gövdelerine tutunmalarını yarar. Türkiye'de yaşayan en uzun

boylu kuş flamingo ile en küçük kuş olan çalığışu arasındaki fark çarpıcıdır.

Büyük Martı (Gümüş Martı)- *Larus Cachinnns* (56-66cm.)

Balıktan çöpe kadar pek çok şeyle beslenen büyük martı kıyıların temizleyicisidir. Denize yakın kayalıklarda toplu halde yuvalanır. 150 cm. kadar olan kanat açıklığıyla güçlü bir uçuşu vardır.

Ev Kırlangıcı- *Delichon Urbaca* (12.5 cm.)

Çamurdan yaptığı yuvasını genellikle çatı altlarına kurar. Öteki kırlangıçlar gibi böceklerle beslenir ve kışın güneye güç eder. Kuyruk sokumundaki beyazlık ile im kırlangıcından (*Riporia riporia*) ayrılır.

Kır Kırlangıcı- *Hirundo Rustica* (19 cm.)

Çok hızlı bir uçuşu olan kırlangıç, havada ya da suyun üzerinde yakaladığı böceklerle beslenir. Çamur ve otlardan yaptığı yuvasını bazen binaların saçak altlarına kurar.

Saksağan- *Rica Rica* 846 cm.)

Bütün yurttta, hemen hemen her yerde son derece yaygındır. Alacalı tüyleri ve çok uzun kuyruğuyla kolayca tanınır. Ağaçlarda büyük kubbeli yuvalar yapar. Bulduğu parlak eşyaları yuvasına taşır.

Kaya Kartalı- *Aguşla Chrysaetos* (75-88 cm.)

Eşsiz bir uçucudur. Dağ yamaçlarında süzülerek tavşan ve benzeri memelileri avlar. Sanılanın aksine koyun sürülerine saldırmaz. Son yıllarda tarım ilaçlarının yoğun kullanımı nedeniyle nesli tükenmek üzeredir.

BALIKLAR

Balık tutmayı sever misin? Kendi yaptığın olta ile bir gölün ya da derenin kenarında oturmak hoşuna gider mi? Oltan yemi yutan balığın hareketi ile titrediğinde heyecanlanır mısın? Balık tutmanın pek çok yöntemi vardır. Bu yöntemlerden en kolayı bir gölün, denizin vb.nin kenarından balık tutmaktır. Bunu için boyunun iki misli uzunluktaki bir kamaşa, bir mantara, bir kursuna ve bir kaç olta iğnesine ihtiyacın var. Yem olarak solucan ya da çekirge kullanabilirsin. Bir kez balıkçılık hastalığına yakalandığında balıkçılıkta ilerlemek ve balıklar ve balıkçılık hakkında her şeyi öğrenmek isteyeceksin. Bu konuda uzman kişilerden yararlanabilirsin. Bu kişiler sana balık isimlerini, hangi balık için hangi yemi kullanman gerektiğini, hangi balığın nasıl tutulacağını öğreteceklerdir.

BALIK ÇEŞİTLERİNDEN ÖRNEKLER

Alabalık: 12–25 cm. tatlı su balığı. Pembe noktalı, gri, altı beyaz, lezzetli, az kılçıklı, silindirik yapıdadır.

Yayınbalığı: Akarsu ve durgun su balığı. Yassı, boyu 25 cm.–3 m. arası. Pulsuz, koyu ve yeşil renkte parlak, kaygan, bıyıklı, kılçiksiz.

Sazan: 15–75 cm. arası, tatlı su balığı. Altın sarısı renkte büyük pullu, kılçıklı.

Aynalı (kalbur) Sazan: Kalkan balığına benzer. Yassı, yuvarlak, 15–50 cm. boyunda, kılçıklı, lezzetli, pulludur.

Hamsi: Gri, Karadeniz ve Marmara'da yaşar. 8–15 cm. boyunda ve yassı, kılçıklı, lezzetlidir.

Mercan: Çok pembe, pullu, kılçıklı, boyu 10–20 cm. yassı, beyaz etli, değerli, nadir. Ege, Marmara ve Akdeniz'de yaşar.

İzmarit: Pullu, tüm denizlerde yaşar. Gri, 8–15 cm. boyunda, yassı, kılçıklıdır.

Kolyoz: Pulsuz, boyu 12–15 cm. silindirik yapısı var. Yeşil-gri çizgili, beyaz etli, çok bulunur, büyüğüne uskumru denir. Kılçiksız, Akdeniz, Karadeniz, Ege ve Marmara'da yaşar.

Kalkan: Karadeniz'de yaşar. Kılçiksız, beyaz etli, çok değerli. 20–15 cm. yuvarlak, yassı yapılı, gri renktedir.

ALTI BACAKLILAR

Açık havada yere eğilir, toprağa dikkatle bakarsan etrafta gezen altı bacaklı küçük hayvanlar görürsün. Bu altı bacaklı hayvanların vücutları üç bölümden oluşmuştur. Altı bacak ve bu üç bölüm böcekler diye tanımlanan bu hayvanların ortak özelliğidir. Örümcekler bazen böceklerle karıştırılır ama örümceklere dikkatle bakarsan vücutlarının üç bölümden değil iki bölümden oluştuğunu göreceksin, yani örümcekler aslında böcek grubundan değildir. Kelebekler ve pervaneler birbirine çok az benzeyen güzel yaratıklardır. Her ikisinin de dört geniş kanadı vardır. Kelebekler gündüz uçarlar. Başlarında anten ya da duyarları vardır. Bir yere kondukları zaman kanatlarını dik tutarlar. Pervaneler ise gece uçarlar. Uçmadıkları zaman kanatlarını ya düz tutarlar ya da vücutlarının etrafına sararlar. Başlarındaki antenler kelebeklerinkilerden daha incedir. İplikimsi, tüy gibi bir görünüme sahiptir. Karıncalar ve arılar güzellikleri ile değil, çalışkanlıkları, zekâları ile tanınırlar ve bir toplum içinde yaşar, insanların yaptığı işleri yaparlar.

KIRIK KANATLILAR

Bu sınıftan olan böceklerin de arılarınki gibi dört kanadı vardır, ama bu kanatlardan yalnızca ikisi uçmak içindir. Diğer iki kanat sert kabuklar halindedir ve böcek uçmadığı zaman vücudu korur. Boyları 5 cm. ile 6 mm. Arasında değişen bu böceklerin bazıları zararlı, bazıları ise yararlıdır. Bu böceklerden yararlı olanlar zararlı böcekleri yer. Bazıları ise topraktaki ölü yapıları temizler. Ilık yaz gecelerinde görebileceğin ateş böcekleri de bu tür böceklerdendir. İki kanatlı böceklerden olan karasinek ve sivrisinekler insanlar için en zararlı olan böceklerdir. Karasinekler tifonun, sivrisinekler ise sıtmanın yayılmasına neden olur.

Çekirgeler ve ağustos böcekleri müzisyen böcekleridir. Bu böcekler kanatlarını birbirine sürterek sanki keman çalarlar. Biraz araştırma ile daha pek çok çeşidinin olduğunu göreceğin böceklerin bazıları ağaçlar, ürünler ve insanlar için çok zararlıdır. Bazı türler ise insanlara yardımcı olarak bu durumu dengeler.

AĞAÇLAR

Kalabalık bir caddede yürüyorsun, etrafın insanlarla dolu, bu insanları tanımıyorsun. Aniden tanıdık bir yüz, yüzün gülüyor, yanına koşuyorsun. Ağaçlarla da durum aynıdır. Bir ormanda yürürken tanıdık bir ağaca rastlaman seni mutlu eder. Yeni insanları tanımaktan yeni insanlarla arkadaş olmaktan sevinç duyduğun gibi ağaçları tanımaktan

da sevinç duyarsın. Şimdilik ağaçların genelde iki grupta toplandığını öğren; Yaz ve kış iğnemi yapraklarını dökmeyen koni biçimindeki ağaçlar ve genel olarak sonbaharda yapraklarını döken geniş yapraklı ağaçlar. Her zaman yeşil kalan ağaçlarda diyebileceğimiz konu biçimindeki ağaçlar arasında ak çamı, kızılçamı, sediri, ladini vb.ni sayabiliriz. Geniş yapraklı ağaçlar arasında ise meşe, çınar, kestane, ceviz vb.ni sayılabilir. Ağaçlar hakkındaki bilgini çıktığın doğa yürüyüşlerinde karşılaştığın ağaçların isimlerini ve özelliklerini bilen birinden öğrenerek arttırabilirsin. Tanıdığın ağaçların yaprak izlerini alarak oluşturacağın bir koleksiyona ne dersin?

İSLE YAPRAK İZİNİN ALINMASI

Bir kartonun üzerine biraz yağ sürdükten sonra kartonu mum alevine tutarak isle. Yaprığı damarları alt kısma gelecek şekilde isli kartonun üzerine koy. Üzerine bir gazete kâğıdı ile iyice bastırarak yaprağın damarlarının islenmesini sağla. İslenmiş yaprağı temiz bir kâğıdın üzerine koyduktan sonra üzerine temiz gazete kâğıdını iyice bastır. Yaprığın izi beyaz kâğıda çıkacaktır.

MÜREKKEPLE YAPRAK İZİNİN ALINMASI

Bir cam levhanın üzerine matbaa mürekkebi sür. Yaprığı damarları alt tarafa gelecek şekilde mürekkebin üzerine koy. Lastik bir silindiri üzerinde gezdirerek damarları mürekkeple. Yaprığı mürekkepli taraf alta gelecek biçimde temiz bir kağıt üzerine koy. Bir gazete kâğıdı ile kapattıktan sonra lastik silindiri üzerinde gezdir.

ÇİÇEKLER

Bahar mevsiminde çıkan doğa yürüyüşlerinin en güzel taraflarından biri yılın ilk çiçeklerin görebilme mutluluğuna erişmektir. Etrafın bin bir çeşit çiçekle çevrilidir. Yurdumuzun hemen her köşesinde görebileceğin papatyalar, gelincikler, unutma beni çiçekleri çiğdemler kırları süsler.

Baharın ilk müjdecisi kardelen çiçeklerinin erimeye başlayan karların arasından başını göstermesi bir doğa harikasıdır. Doğada kendiliğinden yetişen vahşi orkideleri, yaban güllerini seyretmeye doyum olmaz. Su yüzünde nazlı nazlı salınan nilüferler göllerin güzelliğine güzellik katar. İsimlerini saymakla bitiremeyeceğimiz bu güzelim çiçeklerin korunması gerektiğini unutma.

BÜTÜN BİTKİLER ÇİÇEK DEĞİLDİR

Bütün çiçekler elbette bitkidir. Ama bütün bitkiler çiçek değildir. Pek çok çiçeksiz bitkiye rastlayabilirsin. Bitkiler iki gruba ayrılır; tohumlu bitkiler, tohumuz bitkiler.

Tohumuz bitkiler: Göllerde, sahillerimizde bulunan algler, bazıları zararlı olup, zararlı olanları hastalıkları neden olan bakteriler, ekmek kültüründen yenilebilir mantar türlerine kadar çeşitlilik gösteren mantarlar, ağaç üzerlerinde rastlanan likenler, yosunlar, eğrelti otları hep tohumuz bitkiler sınıfına dahildir.

Bu bitkilerden yenilebilir mantarlar konusunda çok dikkatli olmalısın. Bazı mantarların zehirli olduğunu ve zehirsiz bir mantarı zehirlisinden ancak bu konuda uzman olan birinin ayırabileceğini unutma.

Tohumlu bitkiler: Tohumlu bitkiler insan yaşamı için çok büyük önem taşır. Tohumlu bitkiler sayesinde beslenir, giyinir, kendimize evler yaparız. Bu gruptaki bitkiler ottan, ağaca, bahçemizdeki çiçeklere kadar uzanan bir çeşitlilik gösterir.